

## SÜNNETİN İSLÂM HUKUKUNA ETKİSİ\*

**Muhammed Selim Avvâ**  
**Çeviren: İshak Emin AKTEPE\*\***

### 1- Giriş

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: “İşte böylece sizin insanlara şahitler olmanız, Resûlün de size şahit olması için sizi mutedil/vasat bir millet kıldık...”<sup>1</sup> Müslümanlar dışında hiçbir millet “mutedil/vasat” denilerek nitelenmemiştir. Bu vasıf İslâm ümmetini geçmiş milletlerden ayıran bir özelliktir. Bu hususiyeti, İslâm ümmetini yaptığı ve yapmadığı şeylerde ifrat ve tefrite ya da diğer bir deyişle aşırılığa ve ihmalkârlığa düşmekten korur. Halbuki müslümanlardan önce dünya sahnesinde yer alan pek çok yahûdi ve hıristiyan ifrat ve tefrite düşmüşlerdi. İşte bu sebeple Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i mevcut Kitab'ı tasdik edici ve kollayıcı olarak göndermiştir<sup>2</sup>. Eğer daha önce indirilen Tevrat ve İncil tahrif edilmemiş ve değiştirilmemiş olarak kalsaydı insanlık yeni bir peygamberin gönderilmesine ihtiyaç duymazdı<sup>3</sup>.

Resûlullah'a Kitap ve bir benzeri verilmiştir<sup>4</sup>. Kitab'a benzer şey içerisinde Hz. Peygamber'in sünneti de yer alır. Sünnet, Resûlullah'tan gelen söz, fiil ve takrirler olarak tanımlanır. Sünnet Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte bu ümmeti dalâlete (haktan sapmaya) düşmekten korumaktadır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizlere iki şey bırakıyorum. Onlara tutduğunuz müddetçe haktan sapmazsınız. Bunlar Allah'ın Kitâb'ı ve benim sünnetimdir”<sup>5</sup>. Bunlara tutunmak Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin (ö.

---

\* Orjinal adı “es-Sünne et-teşriyye ve ğaru't-teşriyye” olan makale için bk. *Mecelletü'l-Müslimi'l-Muâsir*, I: 1, 1974, s. 29-49.

\*\* Dr., Türkiye Finans Katılım Bankası, ishakemin@yahoo.com

<sup>1</sup> el-Bakara (2), 143.

<sup>2</sup> Bk. el-Bakara (2), 41, 91, 97, 101; Âl-i İmrân (3), 50; en-Nisâ (4), 47; el-En'âm (6), 92.

<sup>3</sup> Abdulcelîl İsâ, *İctihâdu'r-Resûl*, Kuveyt: Dâru'l-Beyân, 1969, s. 17.

<sup>4</sup> Ahmed b. Hanbel, IV, 131.

<sup>5</sup> Mâlik b. Enes, II, 899; İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 191; Taberî, *Târih*, III, 224; Hâkim, *Müstedrek*, I, 93; İbn Abdilber, *Temhîd*, XIV, 331; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 114; İbn Haldûn, *Sîret*, 201. Hadisle ilgili bir değerlendirme için bk. Erul, *Sahâbe*, s. 26-32. Bu değerlendirmenin tenkidi için bk. Acar, “Hadis Metinlerini Anlamada Öznellik Sorunu”, *Mârife* (2002), I: 3, s. 154-155.

1250/1834) “ihmalkârlık ve aşırılık arasında” diye nitelediği doğru yolu takip etmek demektir<sup>6</sup>.

Geçmiş milletlerin hak yoldan sapma sebepleri ifrat ve tefrite diğer bir deyişle aşırılık ve ihmalkârlığa düşmeleridir. Hz. Mûsâ'nın kavmi Kur'ân-ı Kerîm'in anlattığı üzere bir sığırı bizzat belirlemesini Allah'tan isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. Eğer “...Allah bir sığır kesmenizi emrediyor...”<sup>7</sup> buyruğunu hemen yerine getirselerd, kendilerinden talep edilen şeyi yapmış olurlardı. Fakat onlar “...Bizimle alay mı ediyorsun?...”<sup>8</sup> diyerek soru sormaya başladılar. Hatta durum o hale geldi ki Allah Teâlâ onları “...Onu kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi”<sup>9</sup> buyurarak kınadı. Tefrit ve ihmalkârlığa düşüp Sâmiri'nin ilah saydığı buzağıyı Hz. Mûsâ'nın ve kendilerinin tanrısı zannedip, ona ibâdet ettiler. Hz. Hârûn'a “Biz, Mûsâ aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz”<sup>10</sup> dediler. İlk meselede emir ve yasak ile düzenlenen dînî bir konuda çokça soru sorarak ifrata ve aşırılığa; ikinci meselede ise yalnızca Allah'a ibâdet etme ve ilahlığını tanıma konusunda tefrit ve ihmalkârlığa düşme mevzubahistir.

Hz. İsâ'nın kavmi ve onlara tâbi olanlar da İncil'de Hz. İsâ'ya nispet edilen “Ben Namus'u bozmak için değil tamamlamak için gönderildim” ibaresi hakkında aşırılığa düşmüşlerdir. Bu sözü Hz. İsâ'nın söylemiş olma ihtimali hiç de küçük değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edildiğine göre Hz. İsâ “Benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmam için gönderildim...”<sup>11</sup> demiştir. Namus kelimesiyle kastedilen şeyin, Hz. Mûsâ ve ondan sonra İsrâil Oğullarını yöneten peygamberlerin şeriatı olduğu söylenmiştir. Onların her biri hem peygamber ve dînî lider hem de kendi döneminde hâkimlik yapan bir kişi idi. İşte Hz. İsâ'nın tamamlayıp desteklemeyi kastettiği şey budur. Hıristiyanlar, İseviliğin girdiği memleketlerde kiliseyi kanunları kontrol eden bir otorite haline getirdiler. Herkesin bildiği üzere bunu teftiş mahkemeleri ve bağışlanma kontratları izledi. Âlimler öldürüldü ve hür insanlara zulüm edildi. Daha son-

<sup>6</sup> Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl*, Kâhire, 1937, s. 38.

<sup>7</sup> el-Bakara (2), 67.

<sup>8</sup> el-Bakara (2), 67.

<sup>9</sup> el-Bakara (2), 71.

<sup>10</sup> Tâhâ (20), 91.

<sup>11</sup> Âl-i İmrân (3), 50.

ra bu yapılanların kötülüğünün farkına vardılar ve yönlerini ters istikamete çevirerek aşırılıktan Hz. İsa'ya nispet edilen "Kayserin hakkını kaysere, Allah'ın hakkını Allah'a ver" sözünün anlamı konusunda tefrite yöneldiler. Bu sözden dinin, devlet siyâsetinden tamamen koparılmasını anladılar. Dinin fertlerin irşad ve hidâyeti noktasındaki işlevlerini kısıtladılar. Sonunda bugün gördüğümüz şekilde inkârcı gruplar, ahlâkî erozyon ve dinin fertler üzerindeki görevini yerine getirmekten uzak hatta âciz kalması karşımıza çıkmaktadır.

Allah Teâlâ'nın nebileri ve resûlleri gönderme amacı olan doğru yol, insanların kulluk ve ulûhiyette tevhid inancına sahip olmaları ve peygamberlerin hidâyet ve irşad vazifelerini kabul etmeleridir. İnsanlar, hem inanç hem de ibâdetleri yalnızca Allah'a özgü kılmak zorundadırlar. Peygamberlerin ise hem sözlerine hem de eylemlerine itaat etmeleri gerekir. Ayrıca Allah'ın gönderdiği kitaplarındaki âyetlerini ve peygamberlerin sözlerini muhtemel anlamları dışında başka bir mânâya hamletmemek mecburiyetindedirler. Bunları hakiki anlamları dışına çıkarıp onlarla ameli ve onlara itaati ihmal etmemelidirler. Müslümanlar için bundan daha güzel bir yol yoktur. "*De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzereyiz...*"<sup>12</sup>.

Daha önce yahûdi ve hıristiyanların düştüğü hataya müslümanların bir kısmı da düşmüştür. Hz. Peygamber'in Allah tarafından ilk yaratılan varlık ve Allah'ın arşının ışığı olduğunu, dünyanın onun cömertliğiyle dolduğunu ve levh-i mahfuzda var olan ilmin Hz. Peygamber'in bildiklerinin sadece bir kısmı olduğunu pek çok kitapta okumakta ya da birçok mescitte duymaktayız. Halbuki bu sözler, Kur'an-ı Kerim'in aksini gösteren pek çok âyetine aykırıdır. Bu âyetlerde Resûlullah'ın bir insan olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Yukarıdaki sözlerle Hz. Peygamber'e, Allah'ın ona verdiği mevkinin üstünde bir makam verilmektedir: "*De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. Bana, ilahınızın sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor...*"<sup>13</sup>. Allah Teâlâ'ya kul olmasının ardından onun en büyük fazîleti olan peygamberlik dairesinin

<sup>12</sup> Yûsuf (12), 108.

<sup>13</sup> el-Kehf (18), 110.

dışına çıkaracak kadar ileri gidip onun söz ve davranışlarında hiçbir hata bulunmadığını söylemektedirler<sup>14</sup>.

Bazı müslümanlar ise bundan daha vahim bir hata işlemektedirler. Bunlara göre bütün peygamberler, cezâî, medenî, ticârî, devletlerle ve şahıslarla ilgili ahkâmın tamamını ve kendi milletleri içinde bu sayılanlarla alakalı diğer konuların hükmünü açıklamışlardır. Bir diğer deyişle bir kralın, idarecinin ya da başka birisinin ilgilenmesi gereken her konuda, herhangi bir insanın aklına gelebilecek her şeyin hükmü peygamberler tarafından beyan edilmiştir<sup>15</sup>. Bu düşünce, bazı yazarların da savunduğu gibi Hz. Peygamber'den gelen her şeyin değiştirilmesi mümkün olmayan genel ve bağlayıcı bir dinî hüküm olduğu yahut da bütün zaman ve mekanları kapsayacak şekilde ebedî teşriî nitelik taşıdığı kanaatini doğurmaktadır<sup>16</sup>.

Bu görüşlerin yanlışlığını ve söz konusu telakkilerin kabul edilemez olduğunu ortaya koymak her devirde müslüman alimlerin görevidir. Bu, aynı zamanda “Allah Teâlâ bu ümmet için her yüzyılın başında din işlerini yenileyecek birisini gönderir”<sup>17</sup> hadisiyle ifade edilen İslam'da tecdid ilkesinin varlık sırrıdır. O halde bu görev, inanç ve hukuk (şeriat) açılarından İslam'a dönülmesi propagandasında bulunan ve bu uğurda çalışmalar yapan İslâmî hareket ulemasının omuzlarına da evleviyetle yüklenmiştir. Mevzu bahis edilen hareket ve alimlerinin davette buldukları İslam'ın mahiyetini açıklamadıkları müddetçe tebliğ faaliyetleri eksik kalacaktır. Hatta bu hareket müntesipleri insanların kendilerine yönelmelerini arzuluyorlarsa davet ilke, esas, kural ve şartlarından önce bunu onlara açıklamaları gerekir. İşte bu gerçeğin anlaşılması ve buna duyulan ihtiyaç sebebiyle elinizdeki makaleyi yazma fikri oluşmuştur. Bununla birlikte bu yazıda konunun her yönüyle ele alındığını da iddia etmemekteyim. Arzum mesele-ye yeteri derecede ışık tutabilmekten ibarettir.

<sup>14</sup> Abdulcelil İsa, *İctihâdu'r-Resûl*, s. 20-21.

<sup>15</sup> Örneğin bk. Muhammed Talebe Zâyed, *Kemâlû's-şeriatî'l-İslâmiyye*, (Baskı yeri ve yayınevi açıklanmamış), 1971, s. 94-95. Bu kitabın ayrıntılı bir tenkidi için bk. *eş-Şa'bu ve'l-ard*, Beyrut, IX, 1972.

<sup>16</sup> Bu düşüncenin tenkidi için bk. Muhammed Mustafa eş-Şelebî, *el-Fıkhü'l-İslâmî beynel'İmesâliyye ve'l-vâkıyye*, İskenderiye: İskenderiye Üniversitesi, 1960, s. 126-138.

<sup>17</sup> Ebû Dâvûd, II, 512; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VI, 324; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 567.

## 2- Hukuka Etkisi Bakımından Sünnetin Kısımları

Sünnet “Hz. Peygamber’den söz, fiil ve takrir olarak nakledilenler” şeklinde tanımlandığına göre hukuka etkisi ya da İslam hukukunun bir kaynağı olması bakımından çeşitli kısımlara ayrılır. İslam alimlerinin bu konuda bazı taksimleri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en özlü ve doğruya yakını Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1230/1815) tarafından yapılmıştır. Dihlevî Hz. Peygamber’in sünnetlerini iki kısma ayırmaktadır:

1. Peygamberlik görevinin gereği olanlar: “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının*”<sup>18</sup> ayet-i kerimesi bu kısım alakalıdır.

2. Peygamberlik görevinin gereği olmayanlar: Bu kısım ile ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Ben de sizler gibi bir insanım. Sizlere kendi reyimle bir şeyler emredersem bilin ki ben de bir insanım*”<sup>19</sup>.

Bu hadisin hikayesi şöyledir: Hz. Peygamber Medine’ye geldiğinde insanların hurma ağaçlarını aşıladıklarını gördü ve onlara ne yaptıklarını sordu. Bunu her zaman yaptıkları şeklinde bir cevapla karşılaşınca, “*Zannederim bunu yapmazsanız daha iyi olur*” buyurdu. Medineliler Hz. Peygamber’in bu sözü üzerine ağaçlarını aşılardan vazgeçtiler. Ancak meyve verimi düşük olunca durumu Hz. Peygamber’e haber verdiler. Resûlullah da “*Ben de sizler gibi bir insanım...*” buyurdu. İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de *el-Müsned* adlı eserinde bu hadise şu lafızlarla yer vermiştir: “*Dininizle ilgili hükümler bana aittir. Dünya-nızla ilgili şeylere gelince sizler bu konularda benden daha bilginisiniz*” İmam Müslim’in (ö. 261/875) *Sahîh*’inde yer alan bir rivayette ise “*Sizler dünya işlerini daha iyi bilirsiniz*” buyurulmaktadır.

Sünnetin tamamının bağlayıcı şer’î bir hüküm ve her dönemi kapsayan bir kanun olmadığını gösteren başka deliller olmasaydı bile yine de söz konusu hadis-i şerif bunu ispatlamaya yeterli olurdu. Hadisin farklı rivayetlerinin hepsi sünnet içerisinde yalnızca vahye dayananların bağlayıcı olduğunu açıkça göstermektedir. Bunların büyük kısmı dinî, az bir kısmı ise dünyevî işlerle

<sup>18</sup> el-Haşr (59), 7.

<sup>19</sup> Dihlevî, *Hüccetullâhi’l-bâliğa*, Kâhire: Dâru’l-Kütübi’l-Hadise, thk. Seyyid Sâbık, I, 271vd. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, III, 152; Müslim, IV, 1836; İbn Mâce, II, 825; Bezzâr, Müsned, III, 153.

ilgilidir. Hz. Peygamber'in "Ben de sizler gibi bir insanım. Dünya işlerini sizler daha iyi bilirsiniz" buyurması vardığımız sonuca açıkça delalet etmektedir. Halbuki Resûlullah, "Hurma ağaçlarından anlamam. Çünkü Mekke'de hurma ağacı yoktur"; yahut da "Ben çiftçiliği iyi bilmem. Zira benim bugüne kadar yaşadığım yer ziraata uygun olmayan bir vadedir" diyebilirdi. Ancak Hz. Peygamber en güzel ve kapsayıcı cümleleri tercih etmiştir. Böylece bu küçük mesele ile ilgili söylediği sözlerle genel bir kaide ortaya koymuştur. Yani vahiy tarafından hükmü ortaya konmayan dünyevî meselelerde hüküm, tecrübe, bilgi ve maslahata göre verilir. Bu da ilgili konuda tecrübesi olmayanların değil, bilgi sahiplerinin daha iyi yapacağı bir şeydir. Resûlullah'ın verdiği cevap hurma ağaçlarının aşılması sorunuyla sınırlı kalmamakta; Kur'an ya da sünnet vahyi bulunmayan bütün konuları içine almaktadır. Aşağıda vereceğimiz örneklerin bu konuyu daha iyi açıklayacağını umuyorum.

İmam Dihlevî sünnetin kısımlarından bahsederken şöyle der: "Resûlullah'ın ibadet olarak değil âdet olarak yaptıkları sünnetin ikinci kısmına dahildir"<sup>20</sup>. Bu kısma örnek olabilecek en bilinen rivayet kertenkele yenilmesiyle alakalıdır. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: "Benim beldemde bunlar bulunmaz. Ben ondan tiksindim"<sup>21</sup>. O halde bu hadise dayanarak kertenkele yememek sünnettendir denilebilir mi?

Hz. Peygamber'in koyunların omuz ve bacak etlerini sevdiğini ifade eden hadis meşhurdur. Yine buna bakarak Resûlullah sevdiği için koyunların omuz ve bacak etlerini imkan buldukça yemek sünnettendir demek doğru olur mu? Yahut da bunların alışkanlıkla alakalı olduğunu ve ne bazı insanların kertenkele yemeyi sevmesi ne de bazılarının omuz etinden hoşlanmaması günah ya da mekruhtur mu demek gerekir?

*Zannederim burada yapılacak en garip şey ibadetlerle alakalı olduğunda şüphe bulunmayan sünnetlerle yeme içmeyle ilgili olduğunda kuşku bulunmayan böylesi bilgileri teşriî sünnet içerisinde birlikte değerlendirmektir.*

<sup>20</sup> Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, I, 272.

<sup>21</sup> Mâlik b. Enes, II, 968; Ahmed b. Hanbel, I, 332; IV, 88-89; Dârimî, II, 128; Buhâri, V, 2060; Müslim, III, 1543; Ebû Dâvud, II, 381; Nesâi, VII, 197; İbn Hibbân, XII, 68.

İmam Buhârî (194-256/809-869) ve İmam Müslim'in Ömer b. Ebî Seleme'den (ö. 83/702) naklettikleri bir hadisi burada örnek olarak verebiliriz. Buna göre Hz. Peygamber küçük yaştaki Ömer'e şöyle demiştir: “*Ey oğul! Besmele çek, önünden ve sağ elinle ye!*”<sup>22</sup>. Bu hadis yeme içme adabıyla ilgilidir. Başka karinelerin de bildirdiği üzere burada teşriî bir hüküm söz konusudur. Zira Hz. Peygamber'in her zaman sağ taraftan başlamayı sevdiği mütevâtir olarak nakledilmiştir. Dolayısıyla bu hadis ve başka karineler sağ elle yemenin müstehab ya da mendup olduğu şeklinde teşriî bir hüküm ortaya koymaktadır. Yani bu mesele fertlerin istek ve temayüllerine bırakılmış bir konu olmadığı gibi örf ve zamana göre değişiklik gösteren bir şey de değildir.

Hz. Peygamber'in kendi dönemine özel küçük bir maslahatı temin için yaptıkları da bu kısma girer. Yani bunlar da bütün ümmeti bağlayıcı hükümler değildir<sup>23</sup>. Orduların harekete geçirilmesi ve tanzimi, başkalarıyla yaptığı anlaşmalar ve şartları gibi konular örnek verilebilir. Hatta hac ibadeti esnasında yapılan remel de burada zikredilebilir. Nakledildiğine göre remel hakkında Hz. Ömer (ö. 23/643) şöyle demiştir: “*Remelin bizimle bir ilgisi yoktur. Bizler remel yaparak müşriklere kendimizi güçlü göstermeye çalışıyorduk. Halbuki artık müşrikler Allah tarafından helak edilmişlerdir*”. Ancak Hz. Ömer sözlerine “*Bununla birlikte remel Hz. Peygamber'in yaptığı şeylerden biridir*”. diyerek devam etmiş ve kendisi de remel yapmıştır<sup>24</sup>.

Tarafların Hz. Peygamber'in huzurunda arzettikleri delillere istinaden verilen hukukî kararlarla ilgili tasarruflar da bu kısma dahildir. Hz. Peygamber'in şu ifadeleri bu bölümle ilgilidir: “*Sizler aranızdaki anlaşmazlıklarda hüküm vermem için bana geliyorsunuz. Ben de sizler gibi bir insanım. Bazen biriniz diğerinden daha ikna edici deliller sunabilir. Ben de onun doğru söylediğini sanıp lehine hükmedebilirim. Bilmelisiniz ki ben duyduklarımı istinaden karar veririm. Kardeşinin hakkını alarak kendisi lehine hükmettiklerim başkasının hakkını almasınlar. Zira ona cehennemden bir parça vermiş olurum*”<sup>25</sup>. Yine Resûlullah'ın Hz. Ali'yi (ö. 40/660)

<sup>22</sup> İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, V, 132; Ahmed b. Hanbel, IV, 26; Buhârî, V, 2056; Müslim, III, 1599.

<sup>23</sup> Dihlevî, *Hüccetullahi'l-bâliğa*, I, 272.

<sup>24</sup> Buhârî, II, 582; Beyhakî, *Kübrâ*, V, 82.

<sup>25</sup> Mâlik b. Enes, II, 719; Ahmed b. Hanbel, VI, 308; Buhârî, VI, 2555; İbn Mâce, II, 777; Ebû Dâvud, II, 325; Tirmizî, III, 624; Nesâî, VIII, 233.

bir mesele hakkında hükmetmek üzere gönderirken söylediği şu sözler de bu kısımın alakalıdır: “*Olaya şahit olan olay esnasında orada bulunmayanlardan daha fazla bilgi sahibidir*”<sup>26</sup>.

Nebevî sünnetin bu şekilde çeşitli taksimlere tabi tutulması ilimlerin tedvin edildiği asrın başlarından beri İslam alimlerini meşgul etmiştir. İmam Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (ö. 276/889) *Te’vîlu muhtelifi’l-hadîs* adlı eserinde şöyle demiştir<sup>27</sup>:

Sünnet bizce üç kısımdır:

1- Cebrâil Aleyhisselam’ın Allah Teâlâ’dan alarak getirdiği sünnetler. Hz. Peygamber’in şu sözleri ve benzerleri bu tür sünnete örnek teşkil eder:

“*Bir kadın teyze ve halasıyla aynı anda aynı erkeğin nikahında birleştirilemez*”<sup>28</sup>.

“*Nesep sebebiyle kimler mahrem oluyorsa süt emme sebebiyle de mahrem olur*”<sup>29</sup>.

“*Bir ya da iki sefer emmek süt haramlığına sebep olmaz*”<sup>30</sup>.

“*Diyet âkilenin*”<sup>31</sup> üzerinedir”<sup>32</sup>.

2- Allah Teâlâ’nın Peygamberine sünnet koyma yetkisi verdiği sünnetler. Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e bu sünnetler için kendi reyile hareket etmesini emretmiş; illet ve özre binaen dilediği kimseye ruhsat tanıma yetkisi vermiştir. Abdurrahman b. Avf’a

<sup>26</sup> İbn Kayyim, *et-Turuku’l-hükmiyye fi’s-siyâseti’s-şer’iyye*, s. 129.

<sup>27</sup> İbn Kuteybe, *Te’vîlu muhtelifi’l-hadîs*, Kahire, 1966, s. 197vd. (Bazı tasarruf ve kısaltmalarla alıntılanmıştır)

<sup>28</sup> Mâlik b. Enes, II, 532; Tayâlisî, I, 247; Abdurrezzâk, VI, 261; İbn Ebî Şeybe, III, 526; Ahmed b. Hanbel, I, 77; Dârimî, II, 183; Buhârî, V, 1965; Müslim, II, 1028; İbn Mâce, I, 621; Ebû Dâvûd, I, 629; Tirmizî, III, 432; Bezzâr, III, 104; Nesâî, VI, 97; Ebû Ya’lâ, II, 456; İbn Hibbân, IX, 376; Taberânî, *Kebîr*, VI, 218; *Evsat*, I, 113; Beyhakî, *Kübrâ*, VII, 165.

<sup>29</sup> *Muvatta* (Şeybânî rivâyeti), II, 569; Ahmed b. Hanbel, VI, 102; Buhârî, V, 1960; Müslim, II, 1069; İbn Mâce, I, 623; Ebû Dâvûd, I, 626; Tirmizî, III, 452; Nesâî, VI, 99.

<sup>30</sup> Abdurrezzâk, VII, 469; İbn Ebî Şeybe, III, 547; Ahmed b. Hanbel, VI, 31; Dârimî, II, 208; Müslim, II, 1073; İbn Mâce, I, 624; Ebû Dâvûd, I, 629; Tirmizî, III, 455; Nesâî, VI, 101; İbn Hibbân, X, 38.

<sup>31</sup> Âkile: “Kasıtsız olarak işlenen cinayet diyetini veya gurre denilen malî tazminatı yüklenip ödeyen asabe, aşiret, divan üyeleri, meslek kuruluşları vb. dir” (Erdoğan, *Fıkıh Terimleri*, s. 10).

<sup>32</sup> İbn Mâce, II, 879.



(ö. 32/652) (ve Zübeyr b. Avvâm'a) hastalığı sebebiyle ipek elbise giyme izni vermesi<sup>33</sup> ve Mekke'deki ağaçların kesilmesini yasakladıktan sonra izhiri bundan istisna etmesi<sup>34</sup> bu kısma örnek teşkil eder.

3- Hz. Peygamber'in bizleri eğitmek için koyduğu sünnetler. Bunları yaparsak faziletli bir amel işlemiş oluruz. Ancak bunları terkettiğimiz zaman herhangi bir günah işlemiş sayılmayız.

İmam Ebu'l-Abbâs el-Karâfi (ö. 684/1285) ise Resûlullah'ın tasarruflarını dört kısma ayırmıştır: Peygamberlikle ilgili tasarruflar, fetvalar, hukukî kararlar ve devlet başkanlığı ile ilgili uygulamalar<sup>35</sup>.

Hz. Peygamber'in peygamberlikle ilgili tasarrufları ve fetvaları Allah Teâlâ'dan alıp bildirdiği şeylerdir. Yani peygamberlikle ilgili fiillerinde Resûlullah bir nevi "Allah'tan aldıklarını halka aktaran bir aracıdır". Fetvalarında ise delillerde Allah'ın hükmü olarak gördüklerini haber veren bir kimse konumundadır. Zikri geçen her iki konudaki tasarrufları kıyamete kadar bütün insanlar için geçerli kanunlardır. Çünkü bu durumlarda Resûlullah'ın Allah'tan aldıklarını tebliğ etmekten başka yapacağı bir şey yoktur. Bu da zaten onun aslı görevidir. Belli bir maslahata binaen kendi reyile hüküm vermesi bu gibi konularda mümkün değildir. O sadece Allah'ın vahyettiklerini veya herhangi bir meselede kesin olarak Allah'ın hükmü olduğunu bildiği şeyleri aktarmıştır. Namaz, zekât ve diğer ibadetler ile bir mala sahip olmak için alışveriş, hibe vb. akitleri yapmak gerektiğini bildirmesi bu kabil tasarruflara örnektir.

Hz. Peygamber'in hukukî kararlar ya da kadâ ile alakalı uygulamaları ise fetva ve peygamberlik göreviyle ilgili tasarruflarından farklıdır. Bunların kapsamı ortaya çıkış sebepleriyle sınırlıdır. Çünkü bu hükümler Hz. Peygamber'e arzedilen delillere istinaden verilmiştir. Hz. Peygamber yukarıda zikri geçen hadiste kendisine sunulan delillerle hareket ettiğini açıkça belirtmiştir. Zaten hukukî kararların delillere tabi olduğu herkesçe bilinmek-

<sup>33</sup> Müslim, III, 1646.

<sup>34</sup> Abdurrezzâk, V, 141; İbn Ebî Şeybe, III, 268; Buhârî, I, 53; II, 651; Müslim, II, 986; İbn Mâce, II, 1038; Ebû Dâvûd, I, 616; Nesâî, V, 203.

<sup>35</sup> Karâfi, *el-İhkâm fi'l-fark beyne'l-fetâvâ ve'l-ahkâm ve tasarrufâtî'l-kâdî ve'l-imâm*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Halep, 1967, s. 86-109. Ayrıca bk. Karâfi, *el-Furûk*, I, 205.

tedir. Hülâsa Resûl-i Ekrem her ne kadar hüküm koyma konusunda Allah'ın emrine tabi olsa bile mahkemeye arzedilen hüccet ve sebeplere dayanarak bir karara varmaktadır.

Devlet başkanlığıyla ilgili tasarrufları ise yönetimi üstlendikten sonra maslahata uygun olarak devletin genel siyâsi işleriyle ilgili yaptıklarını kapsamaktadır<sup>36</sup>. Ganimetlerin taksimi, ordunun teçhizi, arazi ve madenlerin dağıtımını, anlaşmalar yapılması, devlet merkezinden uzaktaki belde ve bölgelere vali atanması vb. tasarruflar bu türe birer örnektir.

Hz. Peygamber'in bu iki türe giren tasarruf ve sünnetleri, Resûlullah gibi kadılık makamında olan ya da devlet veya bir toplumun liderliğinde, onların maslahatını ve işlerini yönetme konumunda bulunan kimseler dışında hiç kimse tarafından hükümlere kaynak olarak kullanılamaz. Resûlullah'ın bu iki türe dahil olan tasarrufları hiçbir kadı ya da hakimi bağlayıcı değildir. Kadı ve hakimler temel ilkede Hz. Peygamber'e tabidir. Bu temel ilke kadılar için hüküm verirken hükmü delil ve sebeplere istinad ettirmeleri; devlet başkanları için ise siyasi tercihlerde ümmetin maslahat ve menfaatini gözetmeleridir. İşte "O'na uyun ki doğru yolu bulasınız"<sup>37</sup> ayet-i kerîmesinin anlamı budur.

### **3- Hz. Peygamber'in Tasarrufları Hakkında Fakihlerin Görüş Ayrılığı**

Hz. Peygamber'in tasarruflarının bu şekilde taksim edilmesi, her bir kısmın içerdiği farklı anlamların bulunması, bunların İslam hukukuna etkisinin olup olmaması ve her bir tür için kesin bir tanımın yapılamamış olması gibi sebeplerle fakihler, Resûlullah'ın bazı söz ve fiilleri konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Herhangi bir tasarrufun fetva ve peygamberlik kısmına mı yoksa devlet başkanlığı ve mahkeme kararı kısmına mı dahil olup olmadığı hususunda farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bunlar dışında bazı tasarrufların ise hangi kısma dahil olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. İmam Karâfî, Hz. Peygamber'in bazı tasarruflarının hangi kısma girdiğiyle ilgili ihtilafa üç örnek vermiştir. Mesela "Kim ölü bir araziyi ihya ederse orası ona ait olur. Başkasının mülkünü eken hak iddiasında bulu-

<sup>36</sup> M. Mustafa eş-Şelebî, *el-Fıkhü'l-İslâmî beynel'İmesâliyye ve'l-vâkıyye*, s. 130-131.

<sup>37</sup> el-A'râf (7), 158.

*namaz*<sup>38</sup> hadisi böylesi bir ihtilafın konusu olmuştur. Bazı alimler bunun fetva türüne dahil olduğunu düşünmüş ve ölü bir araziyi ihya eden herkesin devlet başkanı ya da hakim kararına ihtiyaç duyulmaksızın söz konusu arazinin maliki olacağına hükmetmişlerdir. Başka alimler ise bunun imamet ile ilgili tasarruflardan olduğunu ileri sürerek devlet başkanının önceden izni olmaksızın hiç kimsenin ölü arazileri ihya ederek hak iddia edemeyeceklerini söylemişlerdir.

Hz. Peygamber'in, kocası Ebû Süfyân'ın cimriliğinden şikayet eden Hind bnt. Utbe'ye söylediği "*Sana ve çocuğuna yetecek miktarda malı güzelce alabilirsin*" sözü de ihtilaf konusu olmuştur. Bir kısım alimler bu hadisin fetva olduğunu ve başkasında hakkı olan herkesin bizatihi malını ya da benzerini bir mahkeme kararına ihtiyaç duymadan alabileceğini söylemişlerdir. Başka alimler ise muayyen bir olayda hakim kararı olmaksızın hiç kimsenin kendi hakkı olduğunu iddia ederek başkasından malını alamaya çağını; çünkü Resûlullah'ın bu sözünün kadılık vasfıyla ilgili olduğunu ileri sürmüşlerdir<sup>39</sup>.

"*Savaş esnasında bir düşmanı öldürdüğünü kanıtlayan mücahit öldürdüğü düşmanın soykasını alabilir*"<sup>40</sup> hadisi de böylesi bir ihtilafın konusudur. Hz. Peygamber bu hükmü Huneyn gazvesinde vermiştir. Alimlerin bir kısmına göre bu bir fetvadır ve genel bir hüküm ifade etmektedir. Bunlara göre komutan ister savaştan önce bu hükümle amel edileceğini söylesin ister söylemesin, harp esnasında düşmanı öldüren mücahitler onların soykalarını alma hakkı kazanırlar. Diğer bir kısım alimler ise Resûlullah'ın bu hükmü belli bir zaman dilimindeki maslahata binaen yani müslümanları savaşa teşvik amacıyla verdiğini ileri sürerek söz konusu hadisin imamet sıfatıyla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Eğer komutan herhangi bir savaş sırasında bu hükmü uygulamayı maslahata uygun bulursa uygulayabilir. Bu du-

<sup>38</sup> Mâlik b. Enes, II, 743; İbn Ebî Şeybe, IV, 487; Ahmed b. Hanbel, III, 338; Dârimî, II, 347; Buhârî, II, 822; Ebû Dâvûd, II, 194; Tirmizî, III, 663.

<sup>39</sup> Abdurrezzâk, IX, 126; İbn Ebî Şeybe, IV, 456; Ahmed b. Hanbel, VI, 39; Dârimî, II, 211; Buhârî, V, 2052; İbn Mâce, II, 769; Ebû Dâvûd, II, 312; Nesâî, VIII, 246. Bu hadisin güzel bir şerhi için bk. Nevevî, *Minhâc*, XII, 7-10. Konu hakkındaki fikhî ihtilaflar için ayrıca bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, XII, 229-231.

<sup>40</sup> Mâlik b. Enes, II, 455; İbn Ebî Şeybe, VI, 478; Dârimî, II, 301; .Tirmizî, IV, 131.

rumda mücahitler öldürdükleri düşmanların üzerlerindeki eşyaları alabilirler. Komutan bu hükmü uygulamaz ise düşmana ait mallar ganimete dahil olur ve “*bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Resûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir*”<sup>41</sup> ayet-i kerimesi gereğince dağıtılır<sup>42</sup>.

Bu taksimlerin hepsi ve bunlar üzerinde İslam hukukçularının ihtilafları Hz. Peygamber’in tasarruflarının tamamının bütün zamanları kapsayacak şekilde bağlayıcı olmadığını gösterir. Bunların bir kısmı bağlayıcıdır. Hatta bağlayıcı olan tasarruflar daha fazladır. Zira Resûlullah’ın öncelikli görevi tebliğdir. Ancak diğer bir kısım tasarruflar ise delil ve beyinlere istinaden ortaya koyduğu mevzii hadiselerle ilişkin hükümlerdir. Fakihler konu etrafında yaptıkları değerlendirmelerde bu tür hükümleri kadıyyetü ayn olarak adlandırmakta ve genele teşmil edilemeyeceğini belirtmektedir. Yine Hz. Peygamber’in kendi zamanında ortaya çıkan bir maslahat için yaptığı tasarrufları da vardır. Bu durumda maslahata bakmak ve onu takip etmek gerekir. Yani maslahatı temin için Hz. Peygamber’in hükmünü uygulamak gerekirse bizler de söz konusu hükmü tatbik ederiz. Ancak Hz. Peygamber’in hükmünü tatbik etmek maslahatı celbetmiyorsa ya da ortadan kaldırıyorsa mevzu bahis edilen hükmü uygulamayız. Çünkü aksi takdirde Resûlullah’a itaat etme şeklindeki Rabbânî emre aykırı davranmış oluruz. Ona itaat etmek gerçekte onun izlediği yolu izlemekle olur. Yani bu tür hükümlerin tatbiki için maslahata uygun olup olmadığına bakılır<sup>43</sup>.

Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkan bir maslahata binaen konulan sünnetlerden birisi insanların dış görünüşleriyle ilgilidir. Rivayete göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: “*Müşriklere muhalefet edin! Sakalı bırakıp büyüklerinizi kısaltın!*”<sup>44</sup>. Hadisin içer-

<sup>41</sup> el-Enfâl (8), 41.

<sup>42</sup> İbn Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, IV, 334. İmam Mâlik’in görüşü için bk. Karâfi, *Furûk*, I, 209

<sup>43</sup> M. Mustafa eş-Şelebî, *el-Fıkhü’l-İslâmî beynel’imesâliyye ve’l-vâkıyye*, s. 130-131. Hz. Peygamber’in tasarruflarının büyük bölümünün tebliğ ile alakalı olduğu görüşü Karâfi’nin *el-İhkâm*’ından alınmıştır. Halbuki Resûlullah’ın sahih sünneti ayrıntılı olarak incelendiği zaman bunun gerçeği yansıtmadığı görülür. Hatta zannederim Hz. Peygamber’den nakledilenlerin çoğu bağlayıcı olmayan dünyevi meselelerle ilgilidir. Bununla birlikte konunun daha fazla incelenmesi gerekir.

<sup>44</sup> Buhârî, V, 2209; Müslim, I, 222.

diği anlam, hükmün, müşriklerin sakal ve bıyıklarını birlikte uzatmak şeklindeki âdet ve stilleriyle olan bağlantısını ortaya koymaktadır. İnsanların kılık kıyafet ve süslenme tarzları ise standardı olmayan şeylerdir<sup>45</sup>. Dolayısıyla buradaki hüküm Hz. Peygamber dönemindeki insanlar gözetilerek vazedilmiştir ve belirli bir zamanla sınırlıdır. Bununla birlikte sakal bırakma emrinin nedb ifade ettiği ve buna uyararak sakal bırakanların sevap kazanabilecekleri söylenebilir. Ancak sakal bırakmayanların ise günahkar oldukları şöyle dursun, kınanmaları bile doğru değildir.

Bir diğer örnek ise “*Yahûdiler boyamazlar. Sizler onlara muhalefet edin*”<sup>46</sup> hadisidir. Hz. Peygamber burada Yahûdilerin yaşadıklarında saçlarını boyamamalarını kastetmektedir. Bu hüküm de Yahûdî ve Hıristiyanların âdetleriyle bağlantılıdır. O halde illet ve sebebine bakarak âdetleri değişikçe onlara muhalefet etmek mi gerekir; yoksa hükmün amacı ortadan kalksa dahi hadiste ifade edilen hüküm her zaman uygulanmalı mıdır? Elbette illet ve sebebe bakarak davranmak daha doğru ve gereklidir. İzzettin b. Abdisselâm (ö. 660/1262) ne güzel söylemiştir: “Maksadı temin etmekten uzaklaşan her tasarruf batıldır”<sup>47</sup>.

Hırsızın elinin kesilmesi için çalınan malın çeyrek dinar ve üstünde bir değere sahip olması gerektiğini ifade eden hadis de bu türden rivayetlere bir örnektir. İslam hukukçuları ve muhadisler sahâbe ve tâbîi âlimlerinin insanların ehemmiyet vermediği şeylerin çalınması durumunda el kesme cezasının uygulanmayaacağı ve sadece değerli malların hırsızlığında söz konusu cezanın verileceğinde icmâ ettiklerini nakletmişlerdir. İmam İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (691-751/1291-1350) *İlâmu'l-muvakkûn* adlı eserinde el kesme cezasının çeyrek dinar değerindeki mallarla kayıtlandırılmasını, bu miktarın, tutumlu bir kişi ve ailesinin bir günlük azığını temin için yeterli olmasıyla açıklamıştır. Bu miktar normal şartlarda insanların yetinemeyeceği kadardır. Tutumlu bir kişi ve ailesine yetecek miktarın zaman ve mekana göre değişiklik göstereceği ise açıktır. Hatta bizatihi paranın kıymeti zaman ve mekana göre farklılık arzeder. O halde söz konusu hük-

<sup>45</sup> A. Hallâf, *Mesâdiru't-teşri'i'l-İslâmî fîmâ lâ nassa fîhi*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1969, s. 162.

<sup>46</sup> Buhâri, III, 1275; Müslim, III, 1663; Ebû Dâvûd, II, 484.

<sup>47</sup> İzzettin b. Abdisselâm, *Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, II, 143. Ayrıca bk. Şâtıbî, *Muwâfakât*, IV, 194vd.

mü aynen alıp, bugün altın para kullanılmıyorken, çeyrek dinar veya o değerde bir eşya çalan bir kişinin elini kesmek mi gerekir? Ya da hükmün örf ve maslahata binaen verildiğini ve bunların da şartlara göre değişkenlik gösterdiğini söyleyip, farklı zaman ve mekanlara göre ihtiyaç ve maslahata binaen içtihad edilerek hükmün değiştirilebileceğini mi düşünmek gerekir?<sup>48</sup>

#### **4- Sahâbe Uygulamalarının Sünnetin Taksimini Doğrulamaması**

Söylediklerimizi teyid edip destekleyen unsurlardan biri de şeriati sonraki nesillere aktaran ve Hz. Peygamber sonrasında onu uygulayan sahâbilerin Resûlullah'ın bir kısım sünnetlerini şartların değişmesi sebebiyle tağyir etmeleridir. Çünkü onlar söz konusu sünnetlerin her zaman ve mekanda genel ve bağlayıcı bir hüküm olarak değil teşrî zamanında yaşayan ümmetin durumunun ve toplumun gereksinimlerinin göz önüne alınarak ortaya konulduğunu bilmekteydiler. Eğer böyle düşünmeselerdi sünnetleri değiştirmezlerdi. Onları Hz. Peygamber'in hadisine muhalefet etmekten tenzih ederiz. Hz. Peygamber'in hadislerinin her hal ve şartta bütün insanları kapsayan genel bir din ve bağlayıcı bir teşrî olduğunu bilmekteydiler. O'nun yoluna uyma ve izinden gitme konusunda insanların en hırslıları oldukları halde böyle bir şey yapmaları nasıl düşünülebilir?<sup>49</sup>

Aşağıda söylediklerimizin doğruluğunu gösteren birkaç örnek zikredeceğiz. Ancak öncelikle daha önce büyük âlim Muhammed Mustafa Şelebî'nin dikkat çektiği bir hususa biz de değinmek istiyoruz. Şöyle ki sahâbilerin sünnetleri değiştirmeleri (tağyir) gerçekte Hz. Peygamber'e ittibanın ta kendisidir. Resûlullah'tan nakledilen her şeyin ebedî hukuk kuralları ve genel kanunlar olduğu ve değiştirilmelerinin mümkün olmadığı şeklindeki iddianın yanlışlığını vurgulamak amacıyla burada "değiştirme/tağyir" lafzını özellikle kullanmaktayız. Eğer arzedilen mukaddime doğru olsaydı değiştirme/tağyir ifadesini kullanmaz ve sahâbilerin tavırlarını "Maslahata riâyet ederek hüküm çıkarmada Resûlullah'a

<sup>48</sup> Bu konuda bizim İngilizce olarak hazırladığımız *Nazariyyetü'l-ikâb fi's-şerîati'l-İslâmiyye* adlı 1972 yılında Londra Üniversitesi'ne sunduğumuz doktora tezine bakılabilir. Ayrıca Lübnan'da Dâru'l-İftâ tarafından neşredilen *el-Fıkrü'l-İslâmî* adlı derginin 6 ve 7. sayılarında yayımlanan "Ukûbeteyi's-sırka ve l-harâbe fi Libya" adlı makalemize bakılabilir.

<sup>49</sup> M. Mustafa eş-Şelebî, *el-Fıkhü'l-İslâmî beynel'imesâliyye ve'l-vâkıyye*, s. 132.

ittiba ve sünnetin amaçladığı şeye onunla ulaşılabilirse sünnetle amel etmek” diye isimlendirirdik.

Bu örneklerden biri başkasını öldürme halinde ödenecek diyet ile ilgilidir. Kur’ân-ı Kerim’de bu konunun hükmü “*Yalnızlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yalnızlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir...*”<sup>50</sup> âyetinde açıklanmıştır. Ancak bu ayette diyetin miktarı belirtilmemiştir. Diyetin miktarı Hz. Peygamber tarafından Yemenliler’e gönderdiği mektupta yüz deve olarak belirlenmiştir. İmam Nesâî (ö. 303/915) tarafından nakledilen hadiste şöyle buyurulmaktadır: “*Öldürme durumunda diyet yüz deve dir*”<sup>51</sup>. Ayrıca Resûlullah diyeti öldüren kişinin âkilesinin yani aşiretinin ödeyeceğini de bildirmiştir. Buna göre esas olarak diyet yüz devedir. Ancak yine sünnet tarafından deve sahiplerinin değişkenliğiyle paralel olarak zaman zaman farklı miktarlarda diyet alınabileceğine işaret edilmiştir. Mesela altın ile alışveriş yapanlar için sekiz yüz altın ya da ona denk sekiz bin dirhem ölçüsü konulmuştur.

Halkı deve, altın ya da gümüş ile alışveriş yapmayan birçok memleket İslâm orduları tarafından fethedilince Muhammed b. Şuayb’ın babası vasıtasıyla dedesinden naklettiğine göre Hz. Ömer, halife olduğunda insanlara insanlara hitap ederek develerin fiyatlarının yükseldiğini söylemiş ve diyet miktarını şöyle belirlemiştir: Altın kullananlar için 1000 dinar, gümüş kullananlar için 12000 dirhem, büyükbaş hayvan yetiştirenler için 200 sığır, davar sahipleri için 1000 koyun ve giysi alışveriş yapanlar için 200 giysi<sup>52</sup>. Bundan başka Hz. Ömer divanları yazdırdığı zaman daha önce akrabalık ve kabilecilik yoluyla yapılan yardımlaşmayı kaldırmış ve diyeti divana kaydolanlara ait kılmıştır. Böylece divana kaydolmuşlardan birisi diyet ödemek zorunda kaldığında divanın diğer üyeleri ona yardımcı oluyorlardı. Muhtemelen Hanefî âlimlerin insanlar arasındaki yardımlaşmanın meslek birliği gibi başka bir alana kaydırılabileceği şeklindeki görüşlerinin altında yatan düşünce de budur. Zira buradaki illet yardımlaşmaktır. O

<sup>50</sup> en-Nisâ (4), 92.

<sup>51</sup> Nesâî, VIII, 57; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, Kâhire, 1357, VII, 48.

<sup>52</sup> Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, VII, 54; M. Mustafa Şelebi, *Ta’lîlû’l-ahkâm*, Kâhire, 1947, s. 41.

halde yardımlaşma nasıl oluyorsa diyeti de o yardımlaşma kurumuna ortak olanlar ödemelidir<sup>53</sup>.

Hız. Peygamber'in yaşadığı dönemde yemek olarak kullandıkları yiyecekleri kullanarak fitır sadakasını bir sa' hurma, arpa ya da kuru üzüm olarak belirlemesi de burada zikredilebilir. Çünkü fitır sadakasının amacı fakir kimselerin bayramda yiyeceksiz kalıp başkalarından istemelerinin önüne geçmektir. Yukarıda sayılan yiyeceklerin birer sa' olarak değeri birbirine yakındır. Muâviye b. Ebî Süfyân, Şam diyarına vali olup da orada yetişen buğdayın güzelliğini ve yukarıda adı geçen yiyeceklerden daha değerli olduğunu görünce bir konuşmasında şöyle demiştir: "Bana göre iki müd Şam buğdayı bir sa' hurmaya eşittir". İnsanlar da onun bu görüşüyle amel etmişlerdir. Böylece fitır sadakasını ya birer sa' hurma, üzüm ve arpadan ya da yarım sa' Şam buğdayı veya un vermişlerdir<sup>54</sup>.

İmam Ebû Dâvûd (ö. 275/888) tarafından nakledilen "Allah'ın kızlarını mescidlere gitmekten alıkoymayın. Fakat onlar da koku sürünerek gelmesinler"<sup>55</sup> hadisi de örnek olarak verilebilir. Hız. Peygamber'in bu izni insanlar arasında bozulmalar yaygınlaşınca kadar devam etti. Ancak toplumdaki yozlaşma artınca bazı fakih sahâbiler kadınların mescidlere gitmelerini yasaklamayı arzu etmişlerdir. Bunun üzerine Hız. Peygamber'in izninin devamını savunanlar ile kadınların camilere gelmesini yasaklamak isteyenler arasında tartışmalar olmuştur. Mesela izni savunanların başında gelen Abdullah b. Ömer (ö. 74/693) "Kadınların camiye gelmesine izin verin. Zira onlara Resûlullah izin verdi" demiştir. Buna rağmen oğlu Vâkîd (ö. ?) ona karşı çıkmış ve "Val-lâhi onların camilere gelip orayı toplanma yeri yapmalarına izin vermeyeceğiz" demiştir. Hız. Âişe (ö. 58/677) de kadınların camilere gitmesini istemeyenlerin bakış açılarını desteklemiş ve "Hız. Peygamber kadınların ihdas ettiklerini görseydi; İsrâiloğullarının yasakladığı gibi o da kadınların camilere gelmelerini yasaklardı" demiştir<sup>56</sup>. Abdullah b. Ömer'in "Kadınlara izin verin..." sözü hanımların camiye gitmesinin o dönemde bazı eşler tarafından yasakladığını göstermektedir. Hız. Âişe'nin kadınların camilere gitmelerini yasaklayanları desteklemesi açıkça göstermektedir ki

<sup>53</sup> Kemal b. Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VIII, 403.

<sup>54</sup> İbn Kayyım, *İlâmu'l-muvakkîn*, Kâhire, 1955, III, 23-24.

<sup>55</sup> Ebû Dâvûd, I, 210.

<sup>56</sup> M. Mustafa Şelebi, *Ta'lîlü'l-ahkâm*, s. 37-39.



Resûlullah'ın onlara mescidlere gitme izni vermesini bundan herhangi bir mefsetet ortaya çıkmamasıyla kayıtlı olarak algılamıştır. Eğer bir mefsetet ortaya çıkar ya da böyle bir şeyden endişe duyulursa Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusunda kendisini çok iyi bildiğimiz Hz. Âişe validemiz kadınların Resûlullah'tan sonra ihdas ettikleri şeyler sebebiyle ortaya çıkacak mefseteti ortadan kaldırmak amacıyla görüşünü gerekçesiyle birlikte açıklamakta bir beis görmemiştir. Hz. Peygamber'in izni sabit (ebedî) kanun olsaydı Hz. Âişe'nin buna muhalefet etmesi mümkün olmazdı. Allah'ın bütün ümmetlere gönderdiği peygamberler vasıtasıyla gerçekleştirmek istediği sabit kanun, ümmetin maslahatıdır. Bunu hangi yol gerçekleştiriyorsa Allah'ın kanunu ve dini odur.

Bu konu hakkında arzedilebilecek en açık örneklerden biri de Irak topraklarının fethi gerçekleştiği zaman Hz. Ömer'in (ö. 23/643) bu topraklar hakkında verdiği karardır. Onun bu davranışının anlamı ve doğru olup olmadığı hususunda İslam hukukçuları ve müfessirler arasında meydana gelen tartışma sürüp gitmiştir. Burada onların görüşlerini arzedecek değiliz. Bu başka bir araştırmanın konusudur ve fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde anlatılmaktadır<sup>57</sup>. Burada bizim amacımız Hz. Ömer'in Resûlullah'ın tasarrufunu aynen yapmasının müslümanlara zarar ve mefsetet getireceği düşüncesiyle Hz. Peygamber'in uygulamasını takip etmemesini açıklamaktır. Zira Hz. Peygamber Hayber'i zorla<sup>58</sup> fethettiğinde topraklarını ganimet malı olarak müslümanlar arasında paylaştırmıştır. Irak fethedildiği zaman Hz. Ömer ilk hicret eden sahâbilerle istişarede bulundu. Bu toplantıda farklı görüşler ileri sürüldü. Bazıları Resûlullah'ın Hayber arazisini taksim ettiği gibi arazinin dağıtılmasını istedi. Bazıları ise reyyle hareket etmesini söylemişlerdir. Hz. Ömer'in arzusu bu toprakların bütün müslümanların malı yapılması, buralardan vergi alınıp bir takım ihtiyaçların karşılanabilmesi ve böylece hazinenin vazifesini yapmasına yardımcı olunabileceğiydi. Hz. Ömer daha sonra ensarın büyüklerinden on kişiyle daha istişarede bulundu. Onlar da Hz. Ömer'in görüşünü uygun buldular. Hz. Ömer insanların iki üç gün daha istişare etmelerine izin verdi ve sonuçta herkes Hz. Ömer'in düşüncesini destekledi. İmam Ebû

<sup>57</sup> M. Mustafa Şelebi, *Ta'lîlül-ahkâm*, s. 48-56.

<sup>58</sup> İmam İbn Abdilber el-Kurtubî (ö. 463/1071) bu görüştedir. Üstadımız Muhammed Mustafa eş-Şelebi de bu görüşü tercih etmektedir.

Yûsuf (ö. 182/798) *el-Harâc* adlı eserinde Irak arazisinin kıssasını şu anlama gelecek sözcülerle anlatmıştır: Ömer b. el-Hattâb Irak arazisinin fethedilmiş olduğunu ve müslümanlara ait bir ganimet olduğunu düşünmekteydi. Dolayısıyla ganimet hükmünde olup ganimet gibi beş paya bölünmeliydi. Ancak bu durumda müslümanların gelecek neslinin zarar göreceğini anladı. Bu sebeple kendisiyle tartışan kimseye “Sizden sonra gelecek olanları ne yapalım?” demiştir. Dolayısıyla kendi reyyle amel etmenin ümmetin maslahatına uygun olacağını düşünmüştür. İmam Buhârî’nin (ö. 256/870) naklettiği bir haberde bu düşüncesini şöyle açıklamıştır: “Vallahi sonraki müslümanları fakir bir şekilde bırakma endişem olmasaydı fethedilen tek bir köyü dahi Hayber gibi dağıtırdım. Ancak Irak arazisini hazineye bırakıyorum ki sonraki müslümanlar da ondan istifade etsinler”<sup>59</sup>.

Hz. Ömer döneminde içki içen kimselere uygulanan ceza konusunda sahâbilerin uygulamaları da onların Resûlullah’a ittibayı O’nun maslahata uyararak ortaya koyduğu hükümlerle gerçekleştirmek istediği amaca ya da mefsedeti gidermek için yapmadıklarıyla ulaşmak istediği şeye ittiba olarak anladıklarını gösteren tartışmasız bir delildir. Hz. Peygamber kendisine içki içmiş bir kimse getirildiğinde dövülmesini emrederdi. Ebû Hüreyre’nin (ö. 58/678) belirttiğine göre kimi eliyle, kimi ayakbısıyla kimi de elbisesiyle cezalandırılan kişiyi döverdi. Resûlullah’ın hayatı boyunca uygulama böyle devam etti. Bazı vakalarda Hz. Peygamber içki içen kişinin yüzüne toprak atmış, bazılarında ise sahâbilerden o kişiyi azarlayıp kınamalarını istemiştir. Ancak bazı vakalarda sahâbilerin içki içene “Allah seni utandırсын” demeleri üzerine Hz. Peygamber “*Böyle demeyin! Ona karşı şeytana yardımcı olmayın!*” buyurmuştur. Hz. Ömer döneminde içki içme oranı artınca Hâlid b. Velid (ö. 22/642) insanların içkiye mübtela olduklarını ve bu konudaki cezayı küçümseediklerini halifeye iletti. Hz. Ömer de Hâlid b. Velid’in elçisine yanında bulunan sahâbilerle istişare etmesini emretti. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/660) ya da bir başka rivayete göre Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) içki içen kimsenin sarhoş olacağını, sarhoş olanın sayıklayacağını, sayıklayanın da iftira edeceğini söyleyerek; iftira

<sup>59</sup> İbn Hacer, *Ferhu’l-Bârî*, VII, 344. Yahyâ b. Âdem *el-Harâc* adlı eserinde Hz. Ömer’in mevlâsı Eslem’e ulaşan bir sened ile “Ancak Irak arazisini hazineye bırakıyorum ki sonraki müslümanlar da ondan istifade etsinler” ziyadesi olmaksızın rivâyet etmiştir (bk. *el-Harâc*, Kâhire, 1384, s. 42).

edene verilen seksen sopa cezasının uygulanmasını teklif etmiştir. Hz. Ömer de elçiden bu söylenenleri Hâlid b. Velid'e ulaştırmasını istemiştir<sup>60</sup>.

Hz. Peygamber içki içene verilecek sopa cezası için bir sayı belirlememiştir. Bilakis içki içenlerin şart ve durumlarındaki farklılığa göre cezayı da farklılaştırmıştır. Sahâbiler Hz. Peygamber'in bu tasarrufunu iki şekilde anlamışlardır:

1- Ceza belirlenmiş değildir. Bilakis hakim ya da kâdı yaşadığı zaman ve duruma göre uygun bir ceza verme yetkisine sahiptir.

2- İçki içene verilen cezada amaç diğer insanları bundan menetmektir. Bu sebeple Hz. Ali veya Abdurrahman b. Avf'ın görüşüyle amel etmişler ve içki içene kazif cezası uygulamışlardır. Halbuki bu ikisi farklı suçlardır. Hadler konusunda kıyas yapmak da doğru değildir. O halde onların yaptığı doğru rey ve güzel düşünceyi şeriatı vazedenin maksatlarını gerçekleştirmek için kullanmaktan ibarettir. Her ne kadar uygulanan ceza Hz. Peygamber dönemindeki cezadan farklı ve ağır ise de sahâbiler, halkı içkiden menetme ve içkinin toplum içerisinde yayılmasından doğacak zararları giderme maslahatını gerçekleştirmek için söz konusu cezanın uygulanmasını onaylamışlardır.

## 5- Sonuç

İşte sahâbilerin Allah'ın dinindeki teşri siyasetinden anladıkları öncelikle insanların maslahatlarının gereğini yapmak ve mefsedetleri ortadan kaldırmaktır. Maslahatı gerçekleştirmeye ya da mefsedeti yok etmeye imkan bulduklarında korkmadan ve tereddüte düşmeden bunu yaparlardı. Hatta böyle yapmakla Allah'a ve Resûlüne itaat ettikleri konusunda kalpleri mutmain idi. Nasların zâhirine takılıp kalmamışlardı. Bilakis Allah'ın kendilerine bahsettiği aklı, hikmeti, anlayışı bu görevlerini yapma noktasında kullanmışlardı. Allah Teala'nın Kur'ân-ı Kerim'de belirttiği üzere doğru yolu tutmuşlardı: "*İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet*". Yaşadıkları yer ve zamanın ihtiyaçları ile Allah'ın kitabındaki ve Resûlullah'ın sünnetindeki öğretileri uyumlu bir şekilde değerlendirmişlerdir. Böylece Roma, Fars ve Mısır medeniyetleri onlara tâbi olmuşlar; insanlar da baskı, korku ve zulüm

<sup>60</sup> Bk. M. Selim Avvâ, *Nazariyyetü'l-ikâb fi's-şer'iatil-İslâmiyye*, s. 92-111; M. Mustafa Şelebî, *Ta'lîlül-ahkâm*, s. 59-62.

olmaksızın İslam şeriatına uymuşlardır. Zira onlar öncelikli ve önceliksiz maslahatlarının böylece gerçekleşeceğini görmüş ve onun, ihtiyaçlarını karşılamayan kendi batıl kanun ve hukuklarından daha doğru olduğuna inanmışlardır.

Sahâbiler câri olan hükmü ya da örf ve âdete binaen konulmuş kanunu veya vahyin müdahalesi olmaksızın sünnet tarafından belirlenip vazedilmiş şeyleri maslahata göre değiştirmeyi (tağyir), tutucu bazı kimselerin zannettiği gibi sünneti zayıflatma, sünnete hücum için kapı aralama, sünneti tağyir ya da sünnetten uzaklaşma olarak değerlendirmemişlerdir. Resûlullah'ı insanlar içinde Allah'ın peygamberlerinin zirvesinde bir noktaya yerleştirmişlerdir. Ancak Allah açısından bakıldığında hem Kur'an'da hem de hadislerde yer aldığı üzere o da bir beşerdir. Kendisine gelen vahiyden anladıklarını insanlara tebliğ etmekle mükelleftir. Söz ve tasarruflarını vahiy olan konularda vahye göre vahiy olmayan yerlerde ise yaşadığı dönemdeki maslahata ya da zararı olmayan ve mefsedete yol açmayan örfe göre belirlerdi. Sahâbiler Hz. Peygamber'in sünnetini bu konunun dışında başka bir şekilde değerlendirmemişlerdir. Böylece doğru yolda ilerlemişler ve Allah da onlardan razı olmuştur. Allah Teâlâ'nın "*O arzusuna göre konuşmaz. O vahyedilenden başkası değildir*"<sup>61</sup> âyetiyle Resûlullah'ı nitelemesi, onları sünnet konusundaki doğru anlayışlarından çevirmemiştir. Kur'an'ın açık ifadesi burada Kur'an'ın kastedildiğidir. Halbuki araştırılan konu Kur'an dışındaki şeylerdir. Hatta sünnet içerisinde vahiyyle alakası olmayan konulardır. Hatta araştırma konusunun Resûlullah zamanında maslahat illetine dayanılarak konulan kurallar ya da o dönemdeki örfe dayanan uygulamalar olduğunu söyleyebiliriz. Yani illeti bulunmayan sırf taabbudî meseleler konumuz dışındadır. Dolayısıyla bu âyetin burada kullanılması sadece bütün nebevî hükümlerin sâbit (dâim) kanunlar olduğunu iddia edenlerin iddiasını reddetmektedir. İbn Teymiye (ö. 728/1327) ne kadar da doğru söylemiş: "Batıl bir iddiayı savunan kimse âyet ya da sahih hadislerle istidlal ederse, bilinmeli ki onlarda iddiasının batıl olduğunu gösteren deliller vardır"<sup>62</sup>.

<sup>61</sup> en-Necm (53), 3-4.

<sup>62</sup> Öğrencisi İbn Kayyim *er-Rûh* adlı eserinde "*Gözler onu göremez, ama O gözleri görür*" (el-En'am (6), 103) âyetinden bahsederken bu cümleyi İbn Teymiye'den nakletmiştir. Kitabı kaybettim ve sayfa numarasını hatırlayamıyorum. Bende ki nüsha Haydarâbâd baskısı idi.

Sahâbiler teşrî ve ameli hükümlerle ya da bugünkü deyişle teşriî niteliği olan hadisler veya âlimlerimizin ifadesiyle ahkam hadisleriyle ilgili sünnetleri böyle anlamışlardır. Ahlak ve bunu tamamlayanlar, edep ve bunu mükemmelleştirenler, gayb ve ilimleri ve kainat ve sırlarıyla ilgili sünnetlere gelince bunlar reyile açıklanamayan, vahiy tarafından belirlenen şeylerdir. Bu gibi meselelerde hadislerin ifade ettiği vacip, nedb, tahrim ve mekruhluk gibi hükümleri ahlak ve edep konularında kabul etmek gerekir. Kainat ve gayb ile meselelerde ise sahih haberleri tasdik etmek icab eder.

İşte sünnetin bu şekilde anlaşılması gerektiği çeşitli asırlarda İslam mücedditlerinin iddiaları arasında yer almıştır. Yaşadığımız bu asırda da İslâmî hareket için çalışan âlimlerimiz, sünnetin bu şekilde anlaşılmasını savunmalıdır. Tabii bu, söz konusu hareketin amaç ve gayesi İslâmî bir hükümet kurup İslam şeriatından beslenen İslâmî kanunları uygulamak ve bunları gelişen asırlara göre mükemmelleştirmek ise böyledir<sup>63</sup>. Ben amacın bu olduğu konusunda kuşku duymuyorum. Bununla birlikte içinde yaşadığımız İslam toplumunda hatta bütün dünyada meydana gelen gelişmeler, müslümanların Allah tarafından insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için sağlam esaslarla vazettiği fikir, akide ve şeriatlarıyla ortaya çıkmalarını ve dünyayı aşırılık ve ihmalkarlık şeklindeki iki kötülükten kurtarmalarını gerekli kılmaktadır. Âlimlerimiz Kur’ân-ı Kerim’in “mutedil/vasat” şeklindeki nitelemesini haklı kılacak şekilde görevlerini yapmaları icap etmektedir.

Bu iki zıt uç arasında ortada bulunmak demektir. İşte Allah Teâlâ’nın bizleri vafsettiği mutedillik ve Kur’ân’ın “insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet” diye bizleri yerleştirdiği ma’rûf budur. Çünkü bizler ma’rûfu emreder, onun zıddı olan ve aynı zamanda Allah ve Resûlünün razı olmadığı münkerden menederiz. İzzettin b. Abdisselâm’ın insanların dalâlete düştüklerini gördüğünde yaptığı dua şöyledir: “Allahım! Bu ümmete iyiyi kötüden ayırma gücü (rüşd) ver! Sana itaat edenler böylece yücelsin; isyan edenler de zelil olsun!” İyiyi kötüden ayırma gücü (rüşd), İslam şeriatı ile ameli gerçekleştirmek, Kitap ve sünneti gerçek yerlerine koymaktır. Bunlar dinimizin ve şeriatımızın iki ana direği,

<sup>63</sup> Hasan el-Aşmâvî, “el-Ferdü’l-arabî ve müşkiletü’l-hüküm”, *Kalbün âher li ecli’z-zaîm* isimli oyuna (?) ek olarak neşredilmiştir. Beyrut, 1970, s. 179.

hakimiyetimiz ve siyasetimizin iki temel esasıdır. Yoksa onlar, bazı cahillerin zannettiği gibi akıllarımızın prangası, ilerleyişimizin engeli, ülke ve toplumumuzun gelişiminin durdurucusu değildir<sup>64</sup>.

Bu durumu açıklamak yani İslam ümmetinin temsil ettiği mutedilliği beyan etmek basit bir iş değildir. Bilakis bu iş ihlas sahibi ilmiyle amel eden âlimlerin gayretli katkılarını gerektirmektedir. Yapılanlar bu çabanın sadece küçük bir başlangıcıdır. İslâmî hareket âlimlerinin İslam için elde ettiği vakit, güç, personel ve yer miktarınca bu açıklama görevini yerine getirme konusundaki hızları ve bu sayılanların eksikliğine göre ilerleyişin yaşılaması bu süreci etkilemiştir.

Bu başlangıcı fazilet ve ilim ehlinden olduklarını kabul ettiğimiz büyük âlimlerimiz yapmıştır. Ancak İslâmî hareketin siyâsî yolculuğunu tam olarak göremedikleri için telif ettikleri eserler, üzerinde durduğumuz konuda yeterli izahı içermemiştir. Doğruyu açıklama hususunda eski ve yeni başka pek çok âlimin katkıları olmuştur. Bunlar İslâm toplumunun gelişim ve hareket itibarıyla takip etmeleri gereken metodu doğru olarak görmüşlerdir. Bu sebeple onların yazdıkları bir çok faydalar sağlamıştır<sup>65</sup>. İslâmî hareket âlimleri bunlardan istifade etmeli ve dinî ihtisasları uğrunda elde edebildikleri basiret, idrak ve hareketin yönü, amacı, kullanacağı araçlar, metod ve hedefi hakkındaki sağlam tasavvurlarıyla onlara katkı yapmalıdır.

<sup>64</sup> Bu iddialar hakkında bk. M. Mustafa Şelebi, *el-Fıkhu'l-İslâmî beyne'l-mesâliyye ve'l-vâkıyye ve el-Medhal li dirâseti'l-fikhi'l-İslâmî*.

<sup>65</sup> Eski âlimlerimizden Şâtîbî ve Karâfî'yi –ki bunlar Mâlikî mezhebine mensup idiler- Karâfî'nin hocası İzzettin b. Abdisselâm eş-Şâfiî'yi, İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım'ı zikredebiliriz. Yeni âlimlerimiz içerisinde bu konuyu hakkıyla ele alan, meselenin önemini anlayıp basiretle üzerine eğilen, çağdaş İslâmî hareketin yol haritasına vakıf olarak ulaşılmak istenen neticeyi idrak eden, şüphelerden sıyrılarak üstün bir zeka ile konu etrafında duran Üstadımız Muhammed Mustafa Şelebi'den başkasını görmedik. Bazıları bu konuda onun kitaplarından uzun alıntılar yapmış ama kaynağına işaret etmemişlerdir. Onun “İlimden elde edilecek gelir ondan faydalanılmasıdır” diyerek bunları sevap vesilesi saydığını duydum.